

เส้นทางพัฒนาการส่งเสริมการเกษตรไทยในอนาคต

ดร.ยุกติ สาริกะภูติ*

อดีตปลัดกระทรวงเกษตรและสหกรณ์

อดีตอธิบดีกรมส่งเสริมการเกษตร

อดีตอธิบดีกรมวิชาการเกษตร อดีตอธิบดีกรมป่าไม้

ความนำ

การส่งเสริมการเกษตรไทยจากอดีตได้ดำเนินการทั้งในรูปของการให้ความรู้ และการให้บริการควบคู่กับการให้การสนับสนุนเกษตรกรในรูปแบบต่างๆ ซึ่งได้ดำเนินการอย่างต่อเนื่องมาจนถึงปัจจุบัน ซึ่งสภาพของการเกษตร และวิถีชีวิตของเกษตรกรได้เปลี่ยนแปลงไปมาก ทั้งนี้ทั้งปัจจัยภายใน และภายนอกที่เป็นตัวแปรของการพัฒนาการเกษตรของประเทศไทย ซึ่งการศึกษาในระดับต่างๆ จะต้องให้ความสำคัญกับการเปลี่ยนแปลงดังกล่าว รวมถึงการพยากรณ์ไป 20 - 30 ปี ข้างหน้าว่าจะเกิดอะไรขึ้นกับการเกษตรของประเทศไทย เพื่อที่จะเตรียมทั้งยุทธศาสตร์ วิชาการ ความรู้ต่างๆ ที่จะสนับสนุนให้เกษตรกรสามารถมีความเข้มแข็ง ที่จะต่อสู้กับอุปสรรคต่างๆ ได้อย่างมีประสิทธิภาพ บทความนี้ได้สังเคราะห์ถึงอดีตที่ผ่านมา รวมทั้งวิเคราะห์แนวโน้มของการพัฒนาการเกษตรในอนาคต เพื่อที่จะเป็นข้อมูลประกอบการพัฒนาการศึกษาของประเทศไทยให้สอดคล้องกับการเปลี่ยนแปลงของทั้งใน และภายนอกประเทศต่อไป

1. ข้อมูลการเกษตรไทย (อดีตและปัจจุบัน)

1.1 พื้นที่ทางการเกษตร

ประเทศไทยมีพื้นที่ทั้งหมด 320 ล้านไร่ โดยเป็นพื้นที่เกษตร 130 ล้านไร่ (41%) พื้นที่ป่าไม้ 105 ล้านไร่ (33%) พื้นที่อื่นๆ 85 ล้านไร่ (26%) ในส่วนของพื้นที่เกษตรอยู่ในเกษตรชลประทาน 28 ล้านไร่ (22%) และนอกเขตชลประทาน 102 ล้านไร่ (78%)

1.2 ประชากรเกษตร

ปี พ.ศ. 2525 มีประชากรเกษตร 32.86 ล้านคน คิดเป็นร้อยละ 45.72 ของประชากรไทยทั้งประเทศ (50 ล้านคน) ปี พ.ศ. 2549 มีประชากรเกษตร 25.2 ล้านคน (5.8 ล้านครัวเรือน) คิดเป็นร้อยละ 40 ของประชากรไทยทั้งประเทศ (63 ล้านคน) คาดว่าในปี 2556 จะมีจำนวนประชากรเกษตร 24.2 ล้านคน คิดเป็นร้อยละ 37 % ของประชากรไทยทั้งประเทศ (65 ล้านคน)

1.3 จำนวนฟาร์ม และขนาดของฟาร์ม

ข้อมูลปี พ.ศ. 2530 มีจำนวน ฟาร์มทั้งสิ้น 4,989,508 ฟาร์ม โดยมีขนาดฟาร์มเฉลี่ย 26.2957 ไร่ ในปี พ.ศ. 2540 จำนวนฟาร์ม 5,301,771 ฟาร์ม ขนาดฟาร์มเฉลี่ย 24.7290 ไร่ และในปี พ.ศ. 2549 มีจำนวนฟาร์ม 5,795,540 ฟาร์ม โดยมีขนาดฟาร์มเฉลี่ย 22.4812 ไร่

1.4 มูลค่าผลิตภัณฑ์มวลรวมภาคเกษตร

สัดส่วนการผลิตของภาคเกษตรต่อ GDP ในแผนพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 1,3,5,7 และ 9 คิดเป็นร้อยละ 29.83, 23.20, 17.45, 10.09 และ 9.40 ตามลำดับ

1.5 ช่องว่างระหว่างรายได้จากภาคเกษตร และรายได้นอกภาคเกษตร

สัดส่วนรายได้ภาคเกษตรต่อนอกภาคเกษตร เปลี่ยนจาก 1: 5.7 ในช่วงแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 3 (2515 - 2519) เป็น 1 : 9.1 ในช่วงแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 7 (2535 - 2539)

1.6 การศึกษาของผู้มีงานทำในสาขาเกษตรกรรม

ข้อมูลในปี พ.ศ. 2545 พบว่า จากจำนวนผู้มีงานทำทั้งสิ้น 33.06 ล้านคน มีผู้เรียนจบไม่เกินระดับประถมศึกษาถึง 20.37 ล้านคน เมื่อจำแนกตามสาขาอาชีพ พบว่า สาขาเกษตรกรรม มีจำนวน 14.04 ล้านคน ที่เรียนจบไม่เกินระดับประถมศึกษา (จากข้อมูลที่เพิ่งรายงานในปี พ.ศ. 2552 พบว่า เด็กที่เข้าเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ 1 ในปี พ.ศ. 2540 ได้เรียนถึงชั้นมัธยมศึกษาชั้นปีที่ 6 และประกาศนียบัตรวิชาชีพ (ปวช.) 3 ในปี พ.ศ. 2551 เพียง 47.2 % ที่เหลือกว่าครึ่ง หรือ 5.2 แสนคน ออกกลางคัน ขณะที่เด็กอายุ 3-5 ปี มีโอกาสเรียนน้อย และมีสัดส่วนที่ลดลงในรอบ 5 ปี)

1.7 ทรัพยากรดิน

จากการวิเคราะห์ของมูลนิธิสถาบันที่ดินในปี พ.ศ. 2542 พบว่า ที่ดินร้อยละ 70 ของประเทศใช้ประโยชน์ต่ำกว่าร้อยละ 50 คือ ใช้ประโยชน์ไม่เต็มที่ และบางส่วนไม่ได้ใช้ประโยชน์เลย และจากการสำรวจเมื่อปี พ.ศ. 2544 พบว่า พื้นที่ดินที่มีปัญหาได้เพิ่มขึ้นจาก 182.1 ล้านไร่ เมื่อปี พ.ศ. 2533 มาเป็น 233.44 ล้านไร่ ในปี พ.ศ. 2545 และมีการฟื้นฟูได้ไม่ถึงร้อยละ 1 ของดินที่มีปัญหา โดยภาคเหนือเป็นภาคที่มีพื้นดินที่มีปัญหาสำหรับการเกษตรมากที่สุด

2. กรมส่งเสริมการเกษตร (2510 – 2552)

2.1 กรมส่งเสริมการเกษตรได้จัดตั้งขึ้นเมื่อปี พ.ศ. 2510 โดยการรวม 3 หน่วยงาน คือ กรมกสิกรรม, กรมการข้าว และสำนักงานส่งเสริมการเกษตร ของสำนักงานปลัดกระทรวงเกษตรและสหกรณ์ โดยใช้ระบบการส่งเสริมการเกษตรแบบเดิมๆ และต้องดูแลรับผิดชอบในอัตราส่วนที่สูงมาก คือ เจ้าหน้าที่ : เกษตรกร (1 : 4,400 คนไร่) ไม่สามารถทำงานได้อย่างมีประสิทธิภาพต่อสถานการณ์ในขณะนั้น จึงได้มีการปรับปรุงครั้งใหญ่ต่อตามลำดับ

การปรับปรุงและพัฒนาระบบการส่งเสริม ครั้งที่ 1

โดยการนำของรองอธิบดี ดร.ยุกติ สาริกะภูติ ภายใต้การสนับสนุนงบประมาณเงินกู้จากธนาคารโลก และสำนักงานคณะกรรมการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ โดยนำระบบของการส่งเสริมการเกษตรของประเทศอิสราเอลมาปรับใช้

- 1) ให้มีอัตราส่วนเจ้าหน้าที่ : เกษตรกร 1: 1,000 คริวเรือน (1 คน ต่อ 1 ตำบล)
- 2) ให้มีอาคารสำนักงานเกษตรจังหวัด, เกษตรอำเภอกทุกจังหวัด โดยแยกออกมาจากศาลากลางจังหวัดและที่ว่าการอำเภอ
- 3) ให้มีวัสดุอุปกรณ์ ยานพาหนะรถยนต์ และมอเตอร์ไซด์ สำหรับเจ้าหน้าที่ทุกระดับเพื่อใช้ในการปฏิบัติงาน
- 4) ให้มีการฝึกอบรมทุก 2 สัปดาห์ เพื่อเตรียมความพร้อมเจ้าหน้าที่ระดับตำบลให้มืองค์ความรู้ที่จะแก้ไขปัญหาที่เสนอโดยเกษตรกร เพียงพอที่จะปฏิบัติงานได้ (ถ้าเทียบกับสมัยนี้คือ เป็นจุดเริ่มต้นของศูนย์การถ่ายทอดเทคโนโลยีการเกษตรของส่วนราชการในปัจจุบัน) ในสมัยนั้นเรียกว่า “จุดนัดพบ”
- 5) ให้เจ้าหน้าที่ส่งเสริมการเกษตรประจำตำบล ซึ่งต่อมาเรียกตัวอย่างแพร่หลายว่า “เกษตรตำบล” เยี่ยมเกษตรกรในเขตรับผิดชอบ ครอบคลุมหมู่บ้านภายใน 2 สัปดาห์ เพื่อถ่ายทอดความรู้ทางการเกษตร และรับฟังปัญหาจากเกษตรกรมาแก้ไข
- 6) ยังให้ความสำคัญ ของการเข้าถึงสมาชิกทุกคนของครอบครัวเกษตรกรเป็นหลักคือ พ่อ แม่ ลูก

การดำเนินงานตามโครงการดังกล่าวได้ขยายไปทั่วประเทศในปี พ.ศ. 2524 เมื่อพบความสำเร็จในระดับหนึ่ง ประเทศฟิลิปปินส์ อินโดนีเซีย และประเทศลาตินอเมริการวมทั้งแอฟริกา ฯลฯ ได้นำระบบนี้ไปใช้ภายใต้ความสนับสนุนของธนาคารโลก และประมาณปี พ.ศ. 2528 ก็เกิดกระแสการวิพากษ์วิจารณ์ในหมู่เจ้าหน้าที่ของกรมส่งเสริมการเกษตรทั้งในภูมิภาคและส่วนกลางอย่างกว้างขวาง ถึงความจำเป็นและความเหมาะสม ในการดำเนินการตามระบบการฝึกอบรมและเยี่ยมเยียนอย่างเคร่งครัดต่อไปเรื่อยๆ ประเด็นที่สำคัญในขณะนั้น คือ การให้ความรู้ทางวิชาการแก่เจ้าหน้าที่ ที่การดำเนินการในลักษณะที่ไม่จริงจังในการใช้เวทีการฝึกอบรมรายปีๆ ในการนำปัญหาจากพื้นที่มาเรียนรู้และหาแนวทางแก้ไขร่วมกัน ประกอบกับ กระทรวงเกษตรและสหกรณ์ ตลอดจนรัฐบาลในสมัยนั้นได้มอบหมายภารกิจต่างๆ ให้เกษตรจังหวัด เกษตรอำเภอ และ เกษตรตำบล ทำนอกเหนือภาคเกษตร อีกมากมาย ทำให้การปฏิบัติงานดังกล่าวต้องเปลี่ยนไป เมื่อการปฏิบัติได้เบี่ยงเบนไปจากหลักการเช่นนี้ ระบบส่งเสริมการเกษตรที่เรียกกันว่า ระบบฝึกอบรมและเยี่ยมเยียน หรือ T&V System ก็ค่อยๆ ให้ความสำคัญน้อยลงไป

การปรับปรุงและพัฒนาระบบการส่งเสริม ครั้งที่ 2

การดำเนินงานในเชิงระบบครั้งสำคัญที่เกิดขึ้น ในกรมส่งเสริมการเกษตรเป็นครั้งที่สอง คือ การดำเนินการโครงการปรับปรุงระบบแผนและพัฒนาเกษตรกรที่มีชื่อย่อว่า คปพ. โครงการนี้เริ่มดำเนินการในรอบปี 2528 ภายใต้การริเริ่มของนายอนันต์ ดาโลดม รองอธิบดีกรมส่งเสริมการเกษตร ในสมัยนั้น แนวทางการดำเนินงานสำคัญ ประกอบด้วย

1) การวิเคราะห์พื้นที่และเกษตรกรเพื่อจัดทำแนวทางการพัฒนาเกษตรในระดับหมู่บ้าน ตำบล อำเภอ และจังหวัด

2) การส่งเสริมให้เกษตรกรรวมตัวกันเป็นกลุ่มกิจกรรม หรือกลุ่มผู้ผลิต เพื่อเพิ่มประสิทธิภาพในการถ่ายทอดเทคโนโลยีและสร้างระบบการช่วยเหลือซึ่งกันและกัน ในการผลิต และพัฒนาอาชีพ การเกษตรให้เกิดขึ้นในส่วนของเกษตรกร

3) การเข้ามามีส่วนร่วมในการดำเนินการด้านการตลาดของกรมส่งเสริมการเกษตร ซึ่งภายหลังได้มีการจัดตั้งฝ่ายตลาดการเกษตรขึ้นในกองส่งเสริมธุรกิจเกษตร

4) แนวทางสำคัญ คือ การปรับการส่งเสริมการเกษตรจากเดิมที่ดำเนินการตัดสินใจโดยเจ้าหน้าที่ (Top down) มาเป็นโดยมีส่วนร่วมหรือการตัดสินใจของเกษตรกร (Bottom up)

การดำเนินงานตามแนวทาง คปพ. มีการเกี่ยวข้องกับเจ้าหน้าที่ของกรมส่งเสริมการเกษตรในทุกระดับ และทำให้เจ้าหน้าที่กรมส่งเสริมการเกษตรมีทักษะและประสบการณ์สามารถรองรับโครงการตามนโยบายสำคัญของกระทรวงเกษตรและสหกรณ์ คือโครงการแผนฟื้นฟูการเกษตร (ผกก.) และโครงการปรับโครงสร้างและระบบการผลิตทางการเกษตร (คปร.) ที่มีการดำเนินการระหว่างปี 2535-2539 ได้เป็นอย่างดี แต่อย่างไรก็ตาม การดำเนินงานตามแนวทาง คปพ. ก็ยุติลงหลังจากมีการดำเนินการอย่างต่อเนื่องระหว่างปี 25528 – 2539

การปรับปรุงและพัฒนาระบบการส่งเสริม ครั้งที่ 3

เมื่อสิ้นยุค คปพ. กรมส่งเสริมการเกษตรได้มีการดำเนินงานเชิงระบบอีกครั้ง ตามนโยบายของกระทรวงเกษตรและสหกรณ์ที่เริ่มในปี พ.ศ. 2542 โดยเน้นการใช้ “ศูนย์บริการและถ่ายทอดเทคโนโลยีการเกษตรประจำตำบล (ศบกต.)” เป็นกลไกในการดำเนินงานพัฒนาการเกษตร โดยในการดำเนินงานช่วงแรก กระทรวงเกษตรและสหกรณ์ได้กำหนดเป็นนโยบายให้ทุกหน่วยงานในสังกัดของกระทรวง ต้องดำเนินการส่งเสริมการพัฒนาผ่าน ศบกต. และมุ่งหวังให้ ศบกต. เป็นจุดที่หน่วยงานต่างๆ ร่วมบูรณาการพัฒนาช่วยเหลือเกษตรกรในลักษณะเบ็ดเสร็จ หรือ One Stop Service

จากปี พ.ศ. 2542 จนถึงวันนี้ ผู้ปฏิบัติงานในพื้นที่ของกรมส่งเสริมการเกษตรและหน่วยงานอื่นๆ ของกระทรวงเกษตรและสหกรณ์ต่างก็ทราบกันดีว่า การให้ความสำคัญและบทบาท ศบกต. ได้ลดน้อยลงอย่างมาก ในภาพรวมการดำเนินการดำเนินงานของกรมส่งเสริมการเกษตรที่ผ่านมากกว่า 10 ปี ดูเหมือนว่าเป็นไปตามนโยบายและความต้องการของผู้บริหารกระทรวงเกษตรและสหกรณ์ในฝ่ายการเมืองเป็นส่วนใหญ่ และเกิดคำถามในหมู่เจ้าหน้าที่กรมส่งเสริมการเกษตรว่า “กรมส่งเสริมการเกษตรมีจุดยืนและบทบาทหน้าที่หลักอย่างไร”

ในการส่งเสริมการเกษตรที่ผ่านมามีการกำหนดกลไกที่ช่วยในการปฏิบัติงานส่งเสริมการเกษตรไว้หลายอย่าง และเป็นที่ยอมรับกันดีในหมู่เจ้าหน้าที่ส่งเสริมการเกษตรในพื้นที่ ได้แก่

- เกษตรผู้นำ
- วิทยากรเกษตร
- กลุ่มยุวเกษตรกร
- กลุ่มแม่บ้านเกษตรกร
- อาสาสมัครเกษตร
- กลุ่มเกษตรกร (พ่อบ้าน)
- วิสาหกิจชุมชน

- กลุ่ม/ชมรมผู้ผลิตสินค้าเกษตรประเภทต่างๆ
- ศูนย์บริการและถ่ายทอดเทคโนโลยีการเกษตรประจำตำบล ฯลฯ

การปรับปรุงและพัฒนาระบบการส่งเสริม ครั้งที่ 4

การดำเนินงานปรับปรุงระบบส่งเสริมการเกษตรของกรมส่งเสริมการเกษตร ที่เริ่มดำเนินการอีกครั้งในปี 2551 ตามนโยบายของอธิบดีกรมส่งเสริมการเกษตร (นายทรงศักดิ์ วงศ์ภูมิวัฒน์) ซึ่งกำลังดำเนินการอยู่ในขณะนี้ มีวัตถุประสงค์ที่สำคัญ ดังนี้

1. เพื่อให้งานส่งเสริมการเกษตรของกรมส่งเสริมการเกษตร สามารถตอบสนองภารกิจที่แท้จริงของกรม หรือ กล่าวอีกอย่างหนึ่งว่า การดำเนินงานส่งเสริมการเกษตรควรมี “อัตลักษณ์” หรือ ความเป็นตัวของตัวเองที่ถูกต้อง และเหมาะสม
2. เพื่อรองรับสถานการณ์ สำคัญ 2 ประการ
 - 2.1 การกระจายอำนาจในการพัฒนาท้องถิ่น ให้แก่ องค์กรปกครองท้องถิ่น
 - 2.2 การที่จังหวัดภายใต้การบริหารของผู้ว่าราชการจังหวัด และกลุ่มจังหวัดจะสามารถขอและได้รับการจัดสรรงบประมาณแผ่นดินได้โดยตรง จากเดิมที่ต้องรับการจัดสรรผ่านกระทรวง ทบวง กรม ต่างๆ

3. แนวทางการปรับปรุงระบบส่งเสริมการเกษตร (2551 - ปัจจุบัน)

3.1 ช่วยสำนักงานเกษตรอำเภอเพิ่มประสิทธิภาพการปฏิบัติงาน โดยดำเนินการ 3 เรื่อง คือ

- 1) สำนักงานเกษตร เกษตรอำเภอแต่ละแห่งทบทวน/ปรับปรุงการมอบหมายงานให้เจ้าหน้าที่ในสำนักงานเกษตรอำเภอ
- 2) ปรับปรุงข้อมูลการเกษตรให้เป็นปัจจุบัน และมีความชัดเจนเพียงพอที่จะนำไปวางแผนการปฏิบัติงานในด้านต่างๆ รวมทั้งให้มีความพร้อมในการรายงานข้อมูลการประสพภัยธรรมชาติ และข้อมูลการเกษตรอื่นๆ ที่กรมฯ มักได้รับคำสั่งให้สำรวจและรายงานบ่อยครั้งในแต่ละปี
- 3) ให้เจ้าหน้าที่ส่งเสริมการเกษตรของสำนักงานเกษตรอำเภอ ร่วมกันกำหนดแนวทางการพัฒนาการเกษตรของตำบล และอำเภอ โดยมีรายละเอียดระบุถึงประเด็นที่จะดำเนินการ พื้นที่เป้าหมาย เกษตรกรเป้าหมาย และเหตุผลความจำเป็นที่จะต้องดำเนินการ

การดำเนินงานทั้ง 3 เรื่อง ให้สำนักงานเกษตรอำเภอ กำหนดให้ 1 วันในทุกสัปดาห์ จัดประชุมเจ้าหน้าที่ดำเนินการ

3.2 นำแนวทางการพัฒนาการเกษตรของอำเภอ มาจัดทำแผนงาน/โครงการ โดยพิจารณางบประมาณจากแหล่งต่างๆ คือ

- 1) งบประมาณตามโครงการต่างๆ ที่ได้รับจัดสรรจากกรมส่งเสริมการเกษตรที่วัตถุประสงค์/เป้าหมาย สอดคล้องกับโครงการตามแนวทางการพัฒนาการเกษตร
- 2) การขอรับการสนับสนุนงบประมาณจากจังหวัด หรือองค์กรปกครองท้องถิ่นและแผนงาน/โครงการที่จัดทำขึ้น ควรมีกิจกรรมที่กลไกต่างๆ เข้ามามีส่วนร่วมเท่าที่จะสามารถนำมาเกี่ยวข้องได้

3.3 นำเสนอต่อแผนงาน/โครงการ ในส่วนของตำบลต่างๆ ต่อคณะกรรมการบริหารศูนย์บริการ และถ่ายทอดเทคโนโลยีการเกษตรประจำตำบลพิจารณา

3.4 หากคณะกรรมการบริหารศูนย์ฯ เห็นชอบต่อแผนงาน/โครงการ ให้สนับสนุนผู้แทนคณะกรรมการบริหารศูนย์ฯ นำเสนอแผนงาน/โครงการต่อองค์กรปกครองท้องถิ่น (ในช่วงประมาณมกราคม-มีนาคม ของทุกปี)

3.5 สำนักงานเกษตรจังหวัด ติดตาม นิเทศและสนับสนุนการดำเนินงานของสำนักงานเกษตรอำเภอ และรวบรวมแนวทางพัฒนาการเกษตรและแผนงาน/โครงการของอำเภอเป็นภาพรวมของจังหวัด ตลอดจนยกย่องเชิดชูสำนักงานเกษตรอำเภอ ที่สามารถดำเนินการปรับปรุงระบบส่งเสริมการเกษตรได้ผลดี

3.6 สำนักส่งเสริมและพัฒนาการเกษตรเขตและส่วนกลางติดตาม นิเทศ และให้การสนับสนุนการดำเนินการปรับปรุงงานส่งเสริมการเกษตร

วิสัยทัศน์ พันธกิจของกรมส่งเสริมการเกษตร (2552-2554)

วิสัยทัศน์

กรมส่งเสริมการเกษตรเป็นองค์กรที่มุ่งมั่นในการส่งเสริมและพัฒนาเกษตรกรให้อยู่ดีมีสุขอย่างยั่งยืน

พันธกิจ

1. ส่งเสริมและพัฒนาเกษตรกร ครอบคลุมเกษตรกร องค์กรเกษตรกรและวิสาหกิจชุมชนให้มีความเข้มแข็งและสามารถพึ่งพาตนเองได้
2. ส่งเสริมและพัฒนาเกษตรกรให้มีโครงการสามารถในการผลิตและจัดการสินค้าตามความต้องการของตลาด
3. ให้บริการทางการเกษตรตามสภาพปัญหาและความต้องการของเกษตรกร
4. ศึกษาวิจัยและพัฒนางานด้านส่งเสริมการเกษตรและบูรณาการการทำงานกับทุกภาคส่วน

วิสัยทัศน์ พันธกิจ และงานสำคัญของกระทรวงเกษตรและสหกรณ์ ในปี 2553

วิสัยทัศน์

เกษตรกรมีคุณภาพชีวิตที่ดี ประชาชนต้องมีอาหารบริโภคที่ปลอดภัยและต้องสร้างรายได้ให้กับแผ่นดิน

พันธกิจ

1. ส่งเสริมสถาบันเกษตรกรและสนับสนุนเกษตรกรให้พึ่งพาตนเองได้ มีคุณภาพชีวิตที่ดี อาชีพมั่นคง
2. ส่งเสริมการผลิตสินค้าเกษตรและอาหารให้มีมูลค่าเพิ่มขึ้นสอดคล้องกับความต้องการของตลาด มีมาตรฐานต่อผู้บริโภค
3. วิจัย พัฒนาโครงสร้างพื้นฐานเพื่อการผลิตทางการเกษตร

4. พัฒนาและถ่ายทอดเทคโนโลยีด้านการเกษตรอย่างมีประสิทธิภาพยั่งยืนและไม่ส่งผลกระทบต่อสภาพแวดล้อม

งานสำคัญของกระทรวงเกษตรและสหกรณ์ในปี 2553

1. จัดทำทะเบียนเกษตรกร
2. จัดตั้งสภาเกษตรกร
3. ความปลอดภัยและความมั่นคงทางด้านอาหาร*
4. ภาวะโลกร้อนกับการเกษตร*
5. เศรษฐกิจพอเพียง
6. ช่วยเหลือผู้ประสบภัยธรรมชาติ
7. แก้ไขปัญหาสินค้าเกษตรยากจน หนี้สิน

หมายเหตุ * ขอเสนอเพิ่มเติมให้กระทรวงเกษตรฯพิจารณา เพราะมีความสำคัญมากเช่นกัน

4. สิ่งที่น่าคิดว่าเกิดขึ้น/ภาพอนาคต

4.1 ภายในประเทศ

- สัดส่วน GDP ภาคเกษตรมีแนวโน้มลดลง
- ช่องว่างระหว่างรายได้จากภาคเกษตรและรายได้นอกภาคเกษตรเพิ่มเป็นสัดส่วนที่สูงขึ้น
- คนรุ่นใหม่ไม่ชอบทำการเกษตรประชากรเกษตรมีแนวโน้มลดลง เป็นกลุ่มผู้สูงอายุ การศึกษาไม่สูงกว่าเดิมมากนัก
- ฟาร์มมีขนาดลดลง แต่จำนวนฟาร์มเพิ่มขึ้น
- พื้นที่ทำการเกษตรไม่เปลี่ยนแปลงจากเดิมมากนัก แต่ความอุดมสมบูรณ์ของดินลดลงอย่างมาก และยังมีการใช้ทรัพยากรที่ส่งผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อมมากขึ้น
- เป็นสังคมข้อมูลข่าวสารและองค์ความรู้
- องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นมีบทบาทมากขึ้น
- บทบาทขององค์กรการศึกษาในพื้นที่มีมากขึ้นในการให้บริการ/ฝึกอบรมเกษตรกร

4.2 ภายในภูมิภาค (ASEAN) และประชาคมโลก

- การเข้าสู่ตลาดเดี่ยว (Single Market) ใน ASEAN จะทำให้ไทยต้องปรับตัวสูงขึ้น ทั้งด้านควบคุมคุณภาพ การแปรรูป การตลาดและการลงทุน
- ภาวะโลกร้อน และความมั่นคงทางด้านอาหารของโลกจะเป็นปัจจัยสำคัญต่อผลผลิตและราคาสินค้าการเกษตรของประเทศไทย จึงต้องมีการศึกษาวิจัย เพื่อเตรียมรับสถานการณ์ดังกล่าว
- ภาวะเศรษฐกิจของโลกมีผลกระทบต่อเกษตรกรรุนแรงมากขึ้น
- ผู้บริโภคมีความต้องการและเรียกร้องมากขึ้น เน้นธรรมชาติ/อินทรีย์/สุขภาพ
- สินค้าเกษตรถูกกำหนดคุณภาพ/ตรวจสอบมากขึ้น

- การแข่งขันสินค้าเกษตรในด้านราคาและคุณภาพจากประเทศที่มีศักยภาพ เช่น จีน อินเดีย ฟิลิปปินส์ ฯลฯ รุนแรงมากขึ้น เนื่องจากฐานการผลิตมีต้นทุนต่ำ
- ระบบการค้าเสรีที่มีการกำหนดมาตรการใหม่ๆ ทำให้เกิดเงื่อนไขในทางการค้าของโลกมากขึ้น
- โลกเข้าสู่ยุค Biotechnology และ Nanotechnology
- มีความต้องการพลังงานทดแทนมากขึ้น

4.3 ภายในกรมส่งเสริมการเกษตร

- องค์กรมีขนาดเล็กลง บุคลากรลดลง อายุเฉลี่ยของบุคลากรสูงขึ้น
- ใช้ระบบสมรรถนะ และผลงาน
- ธรรมาภิบาล (Good Governance)
- บูรณาการการทำงานทั้งภายในและภายนอก
- การเข้ามามีส่วนร่วมขององค์กรภาคประชาชน (People Organization)
- การปรับเปลี่ยนบทบาทการทำงานของหน่วยงานระดับต่างๆ
- การปรับเปลี่ยนระบบแผนงาน/โครงการ/งบประมาณ/การเงิน

5. สิ่งที่ต้องเปลี่ยนแปลง/พัฒนา

5.1 องค์กรภาครัฐ

- 1) สนับสนุนให้เกิดตราสินค้าเป็นเอกลักษณ์ที่ได้มาตรฐานเพื่อเพิ่มมูลค่าของสินค้า
- 2) ใช้ ICT อย่างมีประสิทธิภาพ
- 3) ประยุกต์นำนวัตกรรมใหม่ๆ ที่เป็นประโยชน์ต่อการส่งเสริมและพัฒนาเกษตรกร/กลุ่มเกษตรกรมาใช้
- 4) ต้องเข้าถึงเกษตรกรและให้บริการได้ครอบคลุมทุกครัวเรือนทั่วประเทศ
- 5) มีเทคนิค/วิธีการที่เหมาะสมในการส่งเสริมและพัฒนาเกษตรกรที่สูงวัย/อายุน้อย
- 6) มีระบบการพยากรณ์และเตือนภัยทั้งด้านการผลิตและภัยธรรมชาติ
- 7) พัฒนาเรื่องประกันภัยพืชผลทางการเกษตร
- 8) ต้องแก้ไขปัญหาทรัพยากรสิ่งแวดล้อม และภัยธรรมชาติให้ได้อย่างยั่งยืน
- 9) ปรับระบบวิธีการทำงานในพื้นที่ให้เหมาะสมกับสถานการณ์
- 10) สร้าง/สรรหาบุคลากรที่มีความรู้ความสามารถเพื่อทดแทนกำลังคนที่ลดลง
- 11) ปรับระบบวิธีการทำงานด้านงบประมาณและการเงินให้ทันสมัยและคล่องตัว

5.2 องค์กรภาคประชาชนด้านการเกษตร

- 1) ต้องพัฒนาให้เกษตรกรสามารถดำรงชีพ และมีความเป็นอยู่ที่ดี พึ่งพาอาศัยกันในกลุ่มชน
- 2) ต้องพัฒนาให้เกษตรกรมีความสามารถในการแข่งขัน

- 3) ต้องทำการส่งเสริมและพัฒนาให้ครอบคลุมตั้งแต่ต้นน้ำถึงปลายน้ำ คือ เริ่มตั้งแต่การพัฒนาตัวเกษตรกร การผลิตตัวสินค้า จนถึงการตลาดและ Logistics
- 4) ต้องสร้างฐานข้อมูลที่ทันสมัยที่เกษตรกรสามารถใช้ข้อมูลในการผลิตได้ตรงตามมาตรฐาน/ความนิยมของตลาดและผู้บริโภคได้
- 5) พัฒนาให้เป็นเกษตรกรตามแนวปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง
- 6) สร้างพันธมิตรและเครือข่าย/กลไกในพื้นที่ในการบูรณาการการทำงานให้เกิดประโยชน์สูงสุด
- 7) การจัดการความรู้ (Knowledge Management) และเป็นองค์กรแห่งการเรียนรู้ (Learning Organization)
- 8) ปรับระบบขององค์กรให้มีขนาดเล็กและมีประสิทธิภาพมากขึ้น และมีลักษณะเป็น Flat Organization
- 9) บุคลากรยุคใหม่ต้องเป็น Knowledge Worker โดยใช้ Competency & Result Based Management
- 10) ปรับเปลี่ยนกระบวนการทัศน์ วัฒนธรรมและค่านิยมในการทำงานและการดำรงชีวิต

6. สรุปประเด็นการพัฒนา

1. ให้ความสำคัญกับองค์กรภาคประชาชน (People Organization) ด้านการเกษตร เพื่อเป็นพื้นฐานของการพัฒนาภาคเกษตร ที่จะเข้าสู่ยุคของตลาดเดี่ยว (Single Market-Asian) รวมไปถึงการค้าเสรีที่เราเข้าเป็นสมาชิกกับองค์การการค้าโลกมาในช่วงระยะหนึ่งที่ผ่านมา
2. พัฒนาให้เกษตรกรเป็นเกษตรกรตามแนวทางเศรษฐกิจพอเพียงและพัฒนาต่อยอดในลักษณะ Dual Track คือด้านการพึ่งพาตนเอง และด้านการแข่งขัน โดยต้องให้บุคลากรในภาคเกษตร มีความเข้าใจในเรื่อง ปรัชญา กรอบ เกณฑ์ และตัวชี้วัดของเศรษฐกิจพอเพียงอย่างแท้จริง และต้องระลึกเสมอว่า ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงคือเครื่องค้ำจุนการเกษตรยั่งยืน
3. กิจกรรมส่งเสริมและพัฒนาต้องมุ่งเน้นที่เกษตรกรและกลุ่มเกษตรกร/องค์กรเกษตรกร/วิสาหกิจชุมชนเป็นหลัก โดยต้องครอบคลุมการดำเนินงานตั้งแต่ต้นน้ำถึงปลายน้ำในลักษณะเบ็ดเสร็จ มีการบูรณาการและให้การเรียนรู้แบบมีส่วนร่วม
4. พัฒนาองค์กรและบุคลากรให้เป็นองค์กรแห่งการเรียนรู้ (LO) และ Knowledge Worker ที่เอื้อต่อการทำงานในอนาคตและสามารถรองรับกับการเปลี่ยนแปลงของสภาพแวดล้อมในทุกรูปแบบโดยเน้นที่คุณภาพมากกว่าปริมาณ

สุทธิ สาริกะภูติ

บรรณานุกรม

- กรมส่งเสริมการเกษตร. (2549). **แนวทางการปฏิบัติงานตามคู่มือการถ่ายโอนภารกิจของกรมส่งเสริมการเกษตรให้องค์กรการปกครองส่วนท้องถิ่น**. ฝ่ายโรงพิมพ์ สำนักงานการถ่ายทอดเทคโนโลยี กรมส่งเสริมการเกษตร
- กรมส่งเสริมการเกษตร (2551). **ระบบส่งเสริมการเกษตร : ระบบการปฏิบัติงานในพื้นที่** (พิมพ์ครั้งที่ 2) กรุงเทพมหานคร ฝ่ายโรงพิมพ์ สำนักพัฒนาการถ่ายทอดเทคโนโลยี กรมส่งเสริมการเกษตร
- กรมส่งเสริมการเกษตร (2551). **สถิติข้อมูลในงานส่งเสริมการเกษตร ปี 2551** ศูนย์สารสนเทศ กรมส่งเสริมการเกษตร
- กรมส่งเสริมการเกษตร. (2552). **แผนยุทธศาสตร์กรมส่งเสริมการเกษตร พ.ศ. 2552-2554**. กองแผนงาน กรมส่งเสริมการเกษตร
- กรมส่งเสริมการเกษตร (2552). **คู่มือการดำเนินงานศูนย์บริการและถ่ายทอดเทคโนโลยีการเกษตรประจำตำบล (ศบกด.)**. กรุงเทพมหานคร ฝ่ายโรงพิมพ์ สำนักพัฒนาการถ่ายทอดเทคโนโลยี กรมส่งเสริมการเกษตร
- กระทรวงเกษตรและสหกรณ์. (2550). **แผนพัฒนาการเกษตรในช่วงแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 10 (พ.ศ. 2550-2554)**. กระทรวงเกษตรและสหกรณ์ พ.ย. 2550
- จรัญ จันทลักขณา. (2549) **ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงกับความสุขมวลชนและการเกษตรยั่งยืน**. กรุงเทพมหานคร โรงพิมพ์เสริมมิตร ISBN 974-9943-51-1
- มติชนรายวัน. (2552). **สภาวะการศึกษาไทยปี 51-52 ตกต่ำ เด็กออกกลางคัน 50%** มติชนรายวัน วันที่ 12 สิงหาคม 2552
- วิทยากร เชียงกุล. (2548). **เศรษฐกิจไทย ปัญหาและทางแก้** กรุงเทพมหานคร สำนักพิมพ์สายธาร.
- ศักดิ์ชัย ศรีบุญชื้อ. (2552). **เอกสารประกอบการบรรยายหลักสูตร นบค. 42 22** กรกฎาคม 2552 กระทรวงเกษตรและสหกรณ์ 20 หน้า
- เสรี พงศ์พิศ. (2550). **เศรษฐกิจพอเพียง : เกิดได้ถ้าใจปราถนา**. กรุงเทพมหานคร สำนักพิมพ์พลังปัญญา ISBN 978-974-8062-79-2
- อภิชัย จึงประภา. (2551). **การปรับปรุงระบบส่งเสริมการเกษตร**. กรุงเทพมหานคร ฝ่ายโรงพิมพ์ สำนักพัฒนาการถ่ายทอดเทคโนโลยี กรมส่งเสริมการเกษตร
- เอกชัย โอเจริญ, ชูพันธ์ พานิชโยทัย. (2541). **พัฒนาการระบบส่งเสริมของไทย**. (พิมพ์ครั้งที่ 3) โรงพิมพ์กองเกษตรสัมพันธ์ กรมส่งเสริมการเกษตร ISBN 974-7633-21-3
- Swiss Development Cooperation. (1992). **Agricultural Extension: Guidelines for Extension Worker in Rural Area**.